

УДК 159.9.072

Ю.В. Котляр,
кандидат психологічних наук,
С.В. Кушнарьов,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

РЕСТАНДАРТИЗАЦІЯ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ FPI (ФОРМА В)

У статті розкрито поняття стандартизації, рестандартизації та вимоги до їх проведення. Визначено норми виконання психодіагностичної методики FPI (ФОРМА В) для категорії працівників органів внутрішніх справ. Рестандартизацію проведено з метою удосконалення діагностичних та прогнозистичних можливостей даної методики.

Результатами рестандартизації призначені для використання у практичній діяльності працівників служби психологічного забезпечення МВС України, в першу чергу при проведенні професійно-психологічного відбору та супроводження особового складу органів внутрішніх справ.

Ключові слова: рестандартизація, психодіагностичні вимоги, середньонормативні значення.

В статье раскрыто понятия стандартизации, рестандартизации и требования к ее проведению. Определены нормы психодиагностической методики FPI (ФОРМА В) для категории сотрудников органов внутренних дел. Рестандартизация проведена с целью улучшения диагностических и прогнозистических возможностей данной методики.

Результаты рестандартизации предназначены для использования в практической деятельности сотрудников службы психологического обеспечения МВД Украины, в первую очередь, при проведении профессионально-психологического отбора и сопровождении личного состава органов внутренних дел.

Ключевые слова: рестандартизация, психодиагностические требования, средненормативные значения.

Paper reveals the concept of standardization, restandardization and requirements for its implementation. Several standards of psychodiagnostic methods FPI (FORM C) for the employees of Internal Affairs bodies are defined. Restandardization is carried out for the improving of diagnostic and prognostic capabilities of this technique. The results of restandardization are intended for the use in the practical activities of the officers of psychological support of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, first of all, when carrying out professional psychological selection and support of a personnel of the bodies of Internal Affairs.

Keywords: restandardization, psychodiagnostic requirements, medium normative values.

Постановка проблеми. Існуюча форма професійно-психологічного відбору, що базується на традиційному тестовому методі, не дозволяє якісно оцінювати та прогнозувати професійну поведінку кандидатів на службу в органи внутрішніх справ (далі – ОВС). Результатом цього є численні випадки звільнень внаслідок

дезадаптації, особливо молодих працівників ОВС, непоодинокі випадки порушення дисципліни і законності працівниками міліції. Базові критерії існуючої системи профвідбору (придатність-непридатність) запозичені з медицини і за своїм змістом спираються головним чином на сучасні психофізіологічні параметри. Водночас, поза увагою дослідників залишаються питання прогнозування соціальної та професійної діяльності працівника на основі більш глибокого вивчення соціально-психологічних складових особистості, типових патернів її поведінки в системі соціальних взаємодій, а також показників ціннісно-смислової сфери.

Нині особливо гостро постало завдання запровадження оновленої системи професійно-психологічного відбору в ОВС, яка б дозволяла з більшою ймовірністю виокремлювати насправді найкращих для роботи в МВС кандидатів і за рахунок цього загалом підвищувала б рівень надійності особового складу органів та підрозділів внутрішніх справ.

Актуальність проблеми. Служба психологічного забезпечення потребує, перш за все, якісного психодіагностичного інструментарію, створення або використання якого ускладнюється низкою проблем, що вимагають нагального вирішення.

По-перше, комплекс засобів професійної психодіагностики в системі МВС переважно був сформований ще в середині ХХ століття, а отже, потребує оновлення з урахуванням сьогодення.

По-друге, визначення нормативних показників більшості тестових методик проводилося на вибірці клінічного контингенту, що не може розповсюджуватися на інші категорії населення. Останнє є наслідком того, що велика кількість науковців – розробників тестів були лікарями (психіатрами) і створювали психодіагностичні тести під власні потреби клінічної практики.

По-третє, модифікація основних методик для системи МВС, яка б враховувала специфіку діяльності та особливості контингенту працівників ОВС, практично не проводилася. Тому методичний психодіагностичний комплекс, що використовується на сьогодні відомчими практичними психологами, потребує суттєвого перегляду, уточнення та корегування (і в аспекті рестандартизації зокрема).

Зважаючи на це, проведення рестандартизації методики FPI (форма В) для використання у роботі з персоналом органів та підрозділів внутрішніх справ є актуальним завданням, що покликано підвищити надійність психодіагностичного тестування в системі МВС.

Постановка завдання. Об'єкт дослідження – методика FPI (форма В), предмет – проведення рестандартизації методики FPI (форма В) на категорії працівників ОВС.

Мета роботи полягає у проведенні рестандартизації методики FPI (форма В) на категорії працівників ОВС.

Основними завданнями рестандартизації методики FPI (форма В) на категорії працівників ОВС є:

- уніфікація *процедури проведення* методики FPI (форма В);
- визначення *норм виконання* тесту, співставлення їх із запропонованими у оригіналі методики та внесення відповідних коректив (за необхідності);
- дотримання однаковості *оцінки* та *інтерпретації* результатів тестування.

Методика FPI – це Фрайбургський особистісний опитувальник (Das Freiburger Personlichkeitsinventar, Freiburg Personality Inventory, FPI), створений для прикладних досліджень з урахуванням досвіду побудови та використання опитувальників 16PF, MMPI, EPI. Шкали опитувальника сконструйовані на основі результатів факторного аналізу і відображають сукупність взаємопов'язаних

факторів в тому числі і з вищезазначених методик. Даний опитувальник особливо популярний і найбільш часто використовується у німецькомовних країнах. У Німеччині найбільш застосовна модифікація FPI (форма R), в той час як на пострадянському просторі – FPI (форма В).

Особистісний опитувальник FPI (форма В) створений головним чином для прикладних досліджень, діагностики станів і властивостей особистості, які мають першорядне значення для процесу соціальної адаптації та регуляції поведінки.

Дослідження А.А. Крилова і Л.В. Куликова, присвячене діагностиці психічних станів і міжособистісних відносин, показало, що FPI (форма В) дозволяє робити оцінку цілого ряду важливих особистісних властивостей:

- рівня емоційної стійкості особистості;
- якостей комунікативної сфери особистості;
- екстра-інтроверсії.

Форма В відрізняється від повної форми меншою кількістю питань. Їх загальна кількість у формі В – 114. Питання сформульовані у вигляді тверджень, на які респондент повинен дати відповіді “так” або “ні”. Виключення становить перше питання, яке не входить до жодної шкали і має перевірочний характер. Шкали опитувальника I–IX є основними, або базовими, а X–XII – похідними (інтегруючими). Похідні шкали складені з питань основних шкал і позначаються іноді не цифрами, а літерами Е, N і М відповідно. Всього форма В містить 12 шкал.

Адаптації та модифікації. Опитувальник FPI (форма В) був адаптований і модифікований у 1989 році А.А. Криловим і Т.І. Ронгинським за договором про наукове співробітництво з Гамбургським університетом. У цій роботі також брав участь угорський психолог Ф. Короді.

Рестандартизація передбачає виконання ряду послідовних етапів.

Перший етап рестандартизації психологічного тесту полягає у визначенні однаковості процедури тестування для всіх респондентів, що включає:

умови тестування (приміщення, освітлення, час проведення та інші зовнішні фактори);

зміст інструкції та особливості її пред'явлення (тон голосу, паузи, швидкість мовлення тощо);

наявність стандартного стимульного матеріалу та бланків для виконання тесту;

часові обмеження щодо виконання тесту (за наявності);

врахування впливу ситуаційних чинників на процес і результат тестування (втома, перенапруження опитуваного, погане освітлення, відсутність вентиляції, переривання тестування і т. ін.);

мотивація участі в тестуванні, вірогідність симуляції, дисимуляції, агравації, створення запобіжних засобів для протидії навмисному чи несвідомому викривленні результатів тестування респондентом;

врахування впливу поведінки фахівця-психолога на процес і результат тестування (схвальної, домінуючої, упередженої, формальної тощо);

врахування досвіду респондентів у тестуванні (первинне або повторне проходження процедури тестування).

Другий етап рестандартизації психологічного тесту передбачає забезпечення однаковості процедури оцінювання результатів тесту (стандартна інтерпретація та попередня обробка), що висуває певні вимоги до рівня підготовки та професіоналізму психолога, який здійснює процедуру тестування, зокрема:

кваліфіковане використання психометричного інструментарію; уміння самостійно систематизувати та аналізувати отримані результати, проводити їх обробку;

самостійне оцінювання ефективності методики, визначення втрати необхідного рівня надійності, при цьому вміння перевіряти власні гіпотези;

самостійне виявлення та вимірювання рівня мотиваційних викривлень, що обумовлюють фальсифікацію результатів тестування, коректне відсювання недостовірних протоколів, статистичне фіксування прийнятного рівня достовірності;

чітке розуміння, що самостійне внесення модифікацій у методику (формулювання інструкції, окремих питань, послідовність пред'явлення стимульного матеріалу тощо) спричиняє втрату психометричної достовірності отриманих результатів і потребує щонайменше проведення її рестандартизації та визначення оновлених психодіагностичних властивостей.

Третій етап рестандартизації тесту полягає у визначені норм виконання тесту, як еталону, порівняння результатів тестування з нормами, наведеними у тесті-оригіналі, та за необхідності – їх корегування. Особливо слід підкреслити, що норми повинні розроблятися з урахуванням певних показників (вік, стать, професія, місце проживання тощо).

Зауважимо, що в статті приведено лише результати за третім етапом. Стандартизований стимульний матеріал методики FPI (форма В) і інші метеріали (інтерпретація за шкалами, повні результати математичної обробки відповідей респондентів тощо) із за обмеженості формату статті, залишаються у автора і будуть опубліковані в окремій публікації.

Основні результати. Для експериментального дослідження психодіагностичних можливостей методики FPI (форма В) та її рестандартизації було використано результати опитування працівників органів внутрішніх справ за останні три роки, в розрізі служб (див. табл. 1). Для тестування були відібрані працівники ОВС у кількості 1943 особи, які, на думку практичних психологів відповідних підрозділів МВС, користуються повагою та мають високі морально-ділові якості. Тестування проводилося у всіх областях України.

Таблиця 1

**Кількість працівників органів та підрозділів внутрішніх справ,
які брали участь у експериментальному дослідженні**

№ п/п	Назва служби	Кількість внесених результатів
1	Карний розшук	313
2	БНОН	61
3	ДСБЕЗ	212
4	Штаб - чергові частини	196
5	Слідство	303
6	Державна автомобільна інспекція	142
7	Науково-дослідні експертно-криміналістичні установи	129
8	Спеціальні підрозділи міліції (СРМ, Грифон, Сокіл)	122
9	Дільничні інспектори міліції	198
10	Патрульна служба	128
11	Інші (ІАЗ, КЗ, МЗ тощо)	139
РАЗОМ:		1943

Для вирішення питання відповідності базових норм методики FPI, а також коректності їх використання у роботі з працівниками міліції було проведене експериментальне дослідження. Зауважимо, що наведений у нашій роботі варіант використовується в системі психологічного забезпечення органів та підрозділів внутрішніх справ. Виходячи із зазначених авторами методики показників, середніми значеннями за всіма 12 шкалами вважається показник 5 балів, а середньоквадратичне відхилення має значення 1 бал. Тобто, коридор середніх значень за всіма шкалами методики становить 4-6 балів. Бали нижче та вище зазначеного коридору вважаються низькими та високими відповідно, незалежно від професійного або освітнього рівня респондента.

При переносі тестування у інше соціокультурне середовище (відмінне від зазначеного авторами при апробації методики), коридори низьких, середніх та високих балів можуть змінитися. Завданням дослідників (психолога) при цьому є аналіз особливостей нового соціокультурного середовища та, за необхідності, внесення відповідних змін у процес підрахунків отриманих результатів.

Для аналізу відповідних особливостей вибірки працівників ОВС, було проведене їх тестування. Отримані в ході психодіагностичного тестування оцінки заносились у програму Excel-2010, після чого були всебічно проаналізовані за допомогою різних статистичних інструментів, зокрема, дискретивного, порівняльного та кореляційного аналізу.

В табл. 2 наведено середньонормативні показники за методикою FPI (форма В) отримані на загальній вибірці, а в табл. 3 – у різних підрозділах окремо.

Таблиця 2

Статистичні показники психологічних характеристик отриманих в ході тестування працівників ОВС (загальна вибірка)

показники/шкали	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Середнє	1,84457	3,206897	2,308286	3,354092	6,026763	6,618631	4,879053	2,903242	5,803911	5,579516	2,457025	6,266598
Станд.похибка	0,032359	0,04087	0,034589	0,040287	0,042385	0,042459	0,04107	0,046838	0,05053	0,038059	0,028931	0,039043
Медіана	1	3	1	3	6	7	5	3	6	6	2	6
Мода	1	1	1	1	5	8	5	1	8	6	2	8
Станд. Відхилення	1,42637	1,801537	1,524658	1,775851	1,868296	1,871572	1,81034	2,064587	2,227334	1,677602	1,275242	1,721001
Дисперсія	2,034532	3,245534	2,324581	3,153648	3,49053	3,502784	3,277331	4,262518	4,961015	2,814348	1,626242	2,961845
Ексцес	0,510257	-0,24125	-0,39928	-0,63968	0,054504	-0,41613	-0,0133	-0,77407	-0,8417	-0,40119	3,043662	0,098879
Асиметрія	1,360889	0,39096	0,75613	0,201564	-0,29833	-0,54887	-0,13694	0,71533	-0,27779	-1,4E-05	1,283145	-0,54032
Рів. надійності (95%)	0,063462	0,080154	0,067835	0,079011	0,083124	0,08327	0,080546	0,091858	0,099099	0,07464	0,056738	0,076571

Слід відмітити, що аналіз коефіцієнтів варіації, показників повної асиметрії та повного ексцесу (за Е.І. Пустильниковим та Н.А. Плохінським), виявив наявність закону нормального розподілу за всіма наведеними шкалами (первинними факторами). Відповідно, наявність нормального закону розподілу дає можливість використовувати стандартний набір статистичних методів програм Excel-2010 та SPSS.

Зауважимо, що порівняння результатів тестування за методикою FPI (форма В) у різних підрозділах органів внутрішніх справ не виявив статистично значимих відмінностей (середні значення достовірно не відрізняються). Таким чином, отримані середньонормативні показники для загальної вибірки можна вважати еталонними при тестуванні працівників на службу до всіх зазначених підрозділів органів внутрішніх справ.

Таблиця 3

**Середньонормативні показники за методикою FPI (форма В)
для різних підрозділів органів внутрішніх справ**

№ пп	1		2		3		4		5		6		7		8		9		10		11		
	КР		БНОН		ДСБЕЗ		Штаб - Ч		Слідство		ДАІ		НДЕКЦ		СПМ		ДМ		ПС		ІНШІ		
	сер.	відх.	сер.	відх.	сер.	відх.	сер.	відх.	сер.	відх.	сер.	відх.	сер.	відх.	сер.	відх.	сер.	відх.	сер.	відх.	сер.	відх.	
1	I	1,5	1,2	2	1,4	1,7	1,4	2,1	1,6	1,8	1,4	1,8	1,4	2	1,5	1,7	1,3	1,8	1,4	2,5	1,3	2	1,5
2	II	3,2	1,8	3,5	1,8	3,3	1,8	3,2	1,8	3,5	1,9	3,2	1,8	3	1,8	3	1,8	2,9	1,9	3,2	1,6	3,2	1,7
3	III	1,9	1,3	2,2	1,3	2,1	1,3	2,4	1,5	2,2	1,5	2,4	1,6	2,7	1,7	1,8	1,2	2,2	1,4	3,7	1,6	2,6	1,5
4	IV	3,2	1,7	3,5	2,1	3,5	1,7	3,6	2	3,4	1,8	3,3	1,8	3,1	1,7	3,1	1,7	3,2	1,8	3,5	1,6	3,4	1,7
5	V	6,2	1,9	6,4	2	6,1	1,9	5,8	1,9	5,9	1,9	6,2	2	5,9	1,8	6,3	1,5	6,2	1,9	5,3	1,4	6	1,8
6	VI	6,7	1,8	6,3	2,1	6,6	1,9	6,7	1,9	6,8	1,9	6,4	1,9	6,4	2	6,7	1,8	6,3	2	7	1,7	6,9	1,9
7	VII	5	1,8	4,5	2	5,1	1,7	4,9	1,9	4,8	1,9	4,9	1,8	4,5	1,6	4,9	1,7	4,9	2,1	4,8	1,6	4,9	1,7
8	VIII	2,3	1,8	3,4	2,7	3,3	2,3	3,1	2,1	3,1	2,1	2,7	1,8	3,3	2,2	2,2	1,9	2,8	2,2	3,4	1,8	2,8	1,8
9	IX	5,9	2,2	6	2,4	5,7	2,3	6	2,3	6,2	2,1	5,6	2,2	6	2,3	5,5	2,5	5,4	2,3	5,5	1,7	5,7	2,1
10	X	5,6	1,6	5,6	2	5,3	1,7	5,7	1,9	5,6	1,7	5,8	1,6	5,2	1,6	5,4	1,5	5,4	1,5	6,2	1,6	5,8	1,7
11	XI	2,2	1,3	2,7	1,2	2,6	1,4	2,7	1,2	2,5	1,3	2,4	1,3	2,7	1,4	2,4	1,3	2,2	1,1	2,6	1,2	2,4	1,2
12	XII	6,6	1,7	6,2	1,7	6,1	1,9	6,1	1,7	6,2	1,7	6,5	1,9	6	1,9	6,3	1,6	6,6	1,7	5,7	1,1	6,4	1,7

Отримані середньонормативні показники на вибірці успішних працівників органів внутрішніх справ різних підрозділів та різних областей України свідчать про досить значне розходження “базових” та “емпіричних” оцінок за методикою FPI (форма В) (див. табл. 4). Для спрощення сприйняття та подальшого використання, у таблиці представлені округленні середні показники за всіма показниками.

Таблиця 4

Порівняння середньонормативних показників отриманих в ході рестандартизації з наведеними у ключі методики FPI (форма В)

№ п/п	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
ЕМПІРИЧНІ ДАНІ												
Середнє	2	3	2	3	6	7	5	3	6	6	2	6
Сер.кв.відх.	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	2
БАЗОВІ СТАТИСТИЧНІ ДАНІ												
Середнє	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
Сер.кв.відх.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Виходячи з таблиці 4, зауважимо, що майже за всіма шкалами методики FPI (форма В) отримані відмінності між “базовими” оцінками та тими, що отримані внаслідок дослідження. Найбільшою мірою це стосується I, III, XI та VI шкал. Значні відмінності отримані також і за II, IV та VIII шкалами. Таким чином, за результатами проведеного дослідження із 12 шкал форми В опитувальника FPI, відповідають приведеним авторами методики середньонормативним показникам лише результати за VII (реактивна агресивність) шкалою.

З іншого боку, отримані відмінності є цілком очікуваними для середовища працівників ОВС, які мають високі морально-ділові якості та позитивні характеристики у професійній діяльності. Так, результати дослідження свідчать,

що за шкалою I (невротичність) середньогруповими оцінками для даної вибірки працівників ОВС є коридор 1–3 бали. Це свідчить про доволі низькій рівень невротизації серед протестованих працівників ОВС. Оцінки вище 3 – в діапазоні від 4 до 9 балів слід вважати такими, що відповідають вираженому невротичному синдрому астенічного типу із значними психосоматичними порушеннями. Зауважимо, що до цього часу, при проведенні професійно-психологічного відбору в ОВС результат у 6 балів за даною шкалою вважається середнім показником (нормою).

Аналогічні результати отримані за шкалою III (депресивність). Середнє значення знаходиться в діапазоні 1–4 бали, а результати від 5 до 9 балів слід вважати характерними для психопатологічного депресивного синдрому.

За шкалою XI (емоційна лабільність) протестовані працівники ОВС виявили високі показники емоційної стабільності, самовпевненість та навички самоконтролю. Відзначимо, що для працівників ОВС середнім за цією шкалою вважається значення в 1–3 бали, а показники вище повинні оцінюватись як схильність особистості до частих коливань настрою, нестійкість емоційного стану, яка може проявлятися у підвищений збудливості, дратівливості, недостатній саморегуляції, тощо.

За шкалою VI (врівноваженість), коридор середніх – оцінок 5–9 балів, що свідчить про високий рівень стресостійкості (захищеність від впливу стрес-факторів), оптимістичність та активність особистості.

Загалом можемо відзначити, що отримані результати є очікуваними і логічними – професійно-психологічний відбір кінець кінцем спрямований на виявлення психологічно стійких до служби в ОВС осіб і відсіву тих, чий психологічний профіль не дозволяє виконувати професійні обов’язки на високому рівні і в повному обсязі. Водночас, досліджувана вибірка складається із кращих працівників ОВС, що також сприяє виділенню найадаптивніших середньонормативних оцінок для служби в ОВС.

Таким чином, протестовані працівники ОВС утворюють окрему вибірку з іншими соціально-психологічними особливостями ніж ті, які виявлено при стандартизації методики FPI (форма В) її авторами. Отримані уточнені середньонормативні показники для загальної вибірки працівників ОВС можна вважати еталонними і використовувати саме їх у процесі професійно-психологічного відбору в ОВС до всіх зазначених вище підрозділів.

Водночас зауважимо, проведення рестандартизації методики є складним і довготривалим процесом, який передбачає поетапне здійснення та уніфікацію як самої процедури проведення (інструкцій, бланків обстеження, способів реєстрації результатів, умов проведення тестування), так і системи оцінювання, що здійснюється періодично (кожні 10–15 років) на репрезентативній вибірці осіб, стосовно яких планується використовувати методику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барко В.І. Психологія управління персоналом органів внутрішніх справ (проактивний підхід) : монографія. – К. : Ніка-Центр, 2003. – 448 с.
2. Малхазов О.Р. Психологія та психофізіологія управління руховою діяльністю : монографія. – К. : Євролінія, 2002. – 320 с.
3. Котляр Ю.В. Нові форми оцінки тісноти зв’язку ознак групових тенденцій курсантів / Ю.В. Котляр // Проблеми пенітенціарної психології і практики. – 2002. – Спец. вип. – С. 172–180.
4. Шмелев А.Г. Психодиагностика личностных черт / А.Г. Шмелев – СПб. : Речь, 2002.

Отримано 01.07.2014